

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 8, Aralık/December 2024)

Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930

Des Ottomans aux Turcs. Naissance d'Une Nation

Ubeyt Arslan

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ubeytarslan@posta.mu.edu.tr

 ORCID 0009-0006-1733-6805

Kitap İncelemesi / Book review

Geliş Tarihi/Received: 20.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 26.12.2024

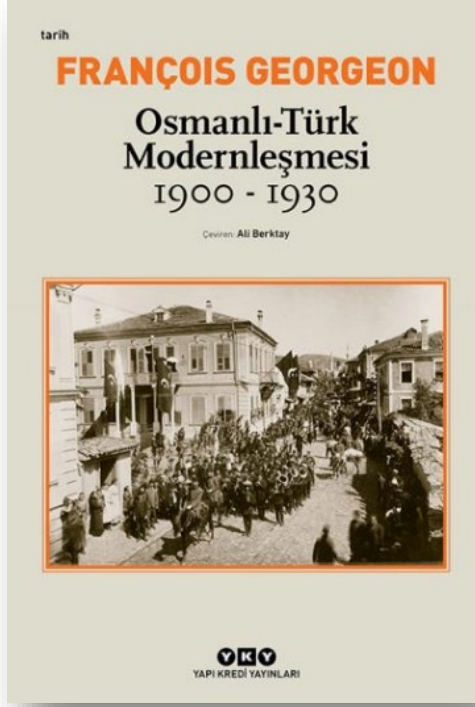
Atıf/Citation

Arslan, Ubeyt (2024), Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (8), 293-298.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Giriş

François Georgeon'un *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930: Seçilmiş Makaleler* adlı eseri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki modernleşme süreçlerine dair kapsamlı inceleme sunan mühim bir kaynaktır.¹ 1900-1930 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen büyük dönüşümlerin; bu dönemin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısını şekillendiren dinamiklerin anlaşılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Georgeon, bu dönemdeki modernleşme hareketlerinin farklı yönlerini detaylı bir şekilde ele alarak, Osmanlı modernleşmesinin karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır.

Kitap, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği modernleşme sürecinde karşılaşılan çeşitli zorlukları ve bu zorluklara karşı gösterilen çözüm arayışlarını incelemektedir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma ve modernleşme çabaları doğrultusunda atılmış olduğu adımların tarihsel arka planı aydınlatılmaktadır. Eserdeki makalelerde,

dönemin toplumsal yapısı ve devletin reform politikalarının halka etkileri üzerine derinlemesine analizler yapılmıştır. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu süreçte, askerî ve ekonomik alandaki güç kayıplarını telafi etmek amacıyla gerçekleştirdiği çeşitli reformlar ve bu reformların toplum üzerindeki uzun vadeli sonuçları da tartışılmaktadır.

Kitabın bir diğer önemli katkısı, Osmanlı modernleşmesinin sadece merkezî yönetimle sınırlı kalmayıp aynı zamanda çeşitli toplumsal aktörlerin (aydınlar, ordu, iş adamları ve yerel yöneticiler) bu sürece nasıl dâhil olduklarını ve modernleşme hareketlerinin hangi toplumsal farklılaşmalara yol açtığını ele almasıdır. Özellikle Osmanlı'daki entelektüel kesimin Batılılaşma ideolojisini benimseyerek eğitim, kültür ve düşünsel alandaki reformları niçin desteklediği ve modernleşme sürecine ne yönde katkıda bulunduğu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Georgeon'un bu eserinde sunduğu eleştirel yorumlar, sadece dönemin modernleşme çabalarını değerlendirmekle kalmaz. Bununla birlikte, bu çabaların başarısızlıkları ve eksiklikleri üzerine de derinlemesine bir analiz yapar. Eserdeki dipnotlar, okuyuculara tarihsel bağlamı doğru bir şekilde anlamaları için rehberlik ederken, makalelerdeki önemli noktaların daha iyi kavranmasını sağlamaktadır. Eserin başlıkları altında yapılan açıklamalar, metnin daha anlaşılır olmasına ve çeşitli tarihsel argümanların daha sistematik bir şekilde sunulmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930: Seçilmiş Makaleler*, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümleri anlamak isteyenler için temel bir başvuru kaynağıdır. François Georgeon'un bu eseri, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecini analiz ederek hem dönemin iç dinamiklerine dair önemli bir tarihsel perspektif sunmakta hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun modern

¹ Kitabın özgün künyesi için bkz. (Georgeon 1995). Bu metinde yer verilen çevirisi için bkz. (Georgeon 2023).

Türk devletine evrilme sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu derleme, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine yönelik akademik çalışmaların zenginleşmesine önemli bir katkıda bulunurken, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme tarihi üzerine yapılan tartışmalar için de değerli bir kaynak oluşturmaktadır.

Bir Kimlik Arayışı: Türk Milliyetçiliği

Kitabın ilk konusu olan Türk Milliyetçiliği, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan akımların Osmanlı topraklarında nasıl işlendiğine ve bu düşünceye gelene kadar hangi yollardan geçildiğine dair bilgi aktarmaktadır. Ümmetçiliğin başarısızlığına paralel olarak milliyetçiliğin güç kazanmasıyla dinî ritüellere bazı kısıtlamalar getirilmiş ve II. Mahmut döneminden itibaren bu durum gözle görülür hale gelmiştir.² Bu dönemde öne çıkan milliyetçilik düşüncesini Jön Türkler ve onu takip eden İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) taşımış, ardından Erken Cumhuriyet döneminde Türklüğü önce çıkaran bir ideoloji benimsenmiştir. Buna örnek olarak bazı tezler ileri sürülmüş ve böylece ulusal kimlik inşa edilmek istenmiştir.³ Osmanlı topraklarında doğan milliyetçilik, ilk etapta anti-emperyalist bir karakter sergilemiştir. Ardından, istibdat yönetimine karşı bir düşünce olarak gelişim göstermiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Yükselişi (1908-1914)

İkinci makale, birinci makalenin daha geniş bir perspektifi olmakla beraber milliyetçiliğin temel unsurlarına değinmektedir. Basın ve yayın alanında örgütlenildiğini, bunun da millî bir düşünceyi yaymak ve propaganda amacıyla kullanıldığını anlatmaktadır. Ayrıca Bolşevik isyanlarından kurtulmak amacıyla Anadolu'ya gelen Rus, Tatar, Kırım Türkleri yeni bir edebiyatı Osmanlı topraklarına getirerek milliyetçi düşünceye yeni bir soluk katmıştır. 1912 ve sonrasında kurulan Türk Yurdu, Türk Ocakları gibi yayın organları yurt dışından gelen Türklerin yoğun çabaları ve düşünceleri sayesinde şekillenmiştir. Bu yayın organları Osmanlı Devleti'ni Türkistan bölgesi ile bağ kurdurtmaya çalışarak Turan birliğini ve Türkçülük düşüncesini aşılama çalışmışlardır. Genel olarak bakıldığında bu düşüncelerin Balkan Harbi öncesinde oluştuğu söylenebilir.⁵ Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail gibi kişilerin İstanbul'a gelerek yürütmüş olduğu faaliyetler milliyetçilik düşüncesinin Türkçülük ideolojisine dönüşmesine sebep olmuştur.⁶

Kemalist Dönemde Türk Ocakları (1923-1932)

Türk Ocakları, Türk milliyetçiliği ve kültürünü yaymayı amaçlayan bir kuruluştur. Kuruluşundan kapanışına kadar olan süreçte önemli dönüşümler yaşamıştır. Francois Georgian, Türk Ocaklarını iki evrede ele almaktadır: 1912 öncesi ve 1923 sonrası. 1912 öncesi dönemde, Türk Ocakları milliyetçi bir eğitim ve kültür merkezi olarak faaliyet gösteriyordu. Bu dönemde, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki zayıflama ve dış

² Yazarın okuyucuya yaklaşımı ve daha çok Çağdaş Türkiye Tarihi hakkında yaptığı çalışmalardan dolayı bu kısımları yüzeysel bir biçimde okuyucu ile paylaşmaktadır. Yazarın her ne kadar yüzeysel anlatmış olsa da bazı yerlerde kendisini katarak yapmış olduğu soru cevap şeklinde ilerlemesi okuyucular için güzel bir beyin jimnastiği derecesindedir.

³ Burada bahsedilen olay, Avrupamerkezli tarih yazıcılığından izler taşımaktadır. Yazar burada objektif davranmamıştır. Bulduğu ithamın kaynağını belirtmediği gibi herhangi bir atıfta da bulunmamıştır.

⁴ Bu konuda birkaç düşüncenin yer aldığına değinmek isterim. İdeolojiyi savunan bazı kesimin kendi burjuvasını yaratmaya çalışmak istemesi başarısız bir girişimle sonuçlanmıştır.

⁵ Yazarın bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde anlatması, okuyucuya iyi bir değer katmaktadır fakat aşırı bilginin okuyucuyu yorma ve sıkma derecesine getirme olasılığı yüksek ihtimaldir.

⁶ Jön Türklerin oluşturmak istediği yerli burjuvazi istendiği gibi oluşmamış ve ardından İstanbul'a gelen yeni düşünürler sayesinde yeni bir milliyetçilik, Pantürkizm oluşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde basın ve yayın organları aktif bir şekilde kullanılmış ve ulus bilincinin yayılması için uğraşmıştır.

müdahalelere tepki olarak Türk milliyetçiliği güçlenmeye başlamıştı. Türk Ocakları; Türk kültürünü korumak, millî değerleri yaymak ve Türk toplumunu bir araya getirmek amacıyla kurulmuştu. Bu dönemde, Türk Ocaklarının iç düzeni öğretim, araştırma, yayınlar ve kültürel etkinlikler üzerine odaklanmıştı. Millî şairler, yazarlar ve aydınlar Türk Ocakları bünyesinde toplanmışlar ve millî bilincin yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Ancak 1923 sonrası dönemde Türk Ocaklarında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Türk Ocaklarının rolü ve işlevi de değişmiştir. Cumhuriyet döneminde Türk Ocakları, Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecine destek veren bir kuruluş hâline gelmiştir. İç düzeni daha çok millî eğitim ve kültür çalışmalarına odaklanmıştır. Türk Ocaklarının faaliyetleri arasında millî tarih araştırmaları, dilin sadeleştirilmesi, Batı tarzında edebî eserlerin yayımlanması ve Türk gençlerinin eğitimi gibi konular bulunmaktadır.⁷

Pan-Türkist Düşler

Pantürkizm, Türk halklarının tarihsel ve dilsel bağlarına dayanarak, onların birleşik bir Türk devleti veya federasyonu altında bir araya gelmelerini savunur. Bu ideoloji, Orta Asya, Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tataristan, Başkurdistan ve diğer Türk halklarının yaşadığı bölgelerde destekçilere sahiptir. Pan-Türkistler, Türk halklarının birlikte hareket etmeleri durumunda daha güçlü olacaklarını, ekonomik ve siyasi alanda daha etkin olacaklarını savunurlar. Bunun yanı sıra, Türk kültürünün ve dillerinin korunmasını, yaygınlaşmasını ve güçlenmesini hedeflerler. Ancak, Pan-Türkizm konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı insanlar Pan-Türkizmi desteklerken, diğerleri bu ideolojiyi tehlikeli veya gerçekçi olmayan bir hayal olarak görür. Pan-Türkizm; bölgedeki siyasi, tarihî ve kültürel faktörler göz önüne alındığında tartışmalı bir konudur ve çeşitli politik, sosyal ve akademik tartışmalara konu olmuştur.⁸

Ulusal Hareketin İki Lideri: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura

Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura; Pantürkizm, Türkçülük ve milliyetçilik konularında farklı düşüncelere sahip olsalar da Türkçülük kavramı aralarındaki ilişkiyi güçlendiren bir ortak payda olmuştur. Her ikisinin de farklı başarıları vardır: Gökalp, özellikle sosyoloji alanında başarılı çalışmalara imza atmıştır, Akçura ise tarih alanında öne çıkan bir figürdür. Bu, onları birbirinden ayıran en büyük özelliktir. Akçura'nın Rusya'da yaşayan Tatar Türkü olması ve Tatarların Rusya'da ekonomik olarak güçlü olması onun farklı düşüncelere yönelmesine sebep olmuş ve Türkler içinde kendi burjuvazisini yaratmak istemiştir. Bu duruma binaen Gökalp ise Pantürkizm'e daha toplumsal yaklaşmayı tercih etmiştir.⁹

⁷ Yazar bu konuyu ayrıntısına kadar işleyerek başarılı bir çalışma ortaya koymuştur. Türk Ocaklarının iç tüzüğünü, yazarların düşüncesini ve git gide artan üye sayısı bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır. Türk ocaklarının kapanmasının altında birçok olay yatmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse devletten ayrı bir kuruluş gibi olması onun siyasi olaylara el atmasına sebep olmuştur. 1930 Serbest Fırka üyelerinin Türk Ocaklarına üye olması, ekonomik koşullar ve bazı yazarların halka inememesi, üyelerin birçoğunun orta yaşa sahip olması ve çoğunlukla bu kişilerin aydın kesimden olması Türk Ocaklarının hitap şeklinin de değişmesine sebep olmuştur. Bu durumlar 1927 Türk Ocakları Kurultayında tartışılmıştır. Birçok yazar kendilerini ufak ve aydın bir kitle olarak tanımlamış ve sadece yardım amaçlı olarak insanlara eğitim vermişlerdir.

⁸ Geçmişten günümüze doğru geldiğimizde Pantürkizm, 1910 yıllarında baş gösteren bir düşünce olmakla beraber zayıf bir düşünceye sahipti. Bunun sebebi ise ideolojiden daha önce gelen Müslümanlıktı. Ayrıca Sovyet Rusya'nın yapmış olduğu politikalar neticesinde birçok Türkistan devletini ayrıştırma politikasına gitmiş ve Latin alfabesi yerine Kiril alfabesini kullanmaya zorlamıştır. Bu sebeple Pantürkizm düşüncesi belli zamanlarda uyanışa geçmiş fakat yazarın da belirttiği üzere siyasi nedenler yüzünden istenilen hedef tutturulamamıştır. Genel hatlarıyla bakıldığında ise Pantürkizm ütopyik bir düşünce olarak kalmaya devam etmektedir.

⁹ Akçura, ekonomiye dayalı Turancılık anlayışını benimseyerek kendi burjuvasını yaratmaya çalışmıştır. Fakat bu düşünce Gökalp'in düşüncesiyle aynı değildir. Gökalp daha ulusalcıdır ve Turancılığı din, dil

Azerbaycanlı Bir Aydının İlk Adımları: Ahmed Ağaoğlu Fransa'da (1888-1894)

Ahmet Ağaoğlu, 20. yüzyılın başında en büyük Türk aydını olarak kabul görmektedir. Kendisinin birleştirici bir yapıya sahip olması, Şii ve Sünnileri bir arada tutmaya çalışarak Ruslara Karşı Panislamizm düşüncesini savunması birleştirici bir rol oynamıştır. Kendisi süreli yayınlara önem vermiş, Rusça ve Azerbaycan Türkçesiyle gazeteler yayınlamıştır. Öncelikle Rusya'da yaşayan Türkleri bilinçlendirme kaygısı gütmüştür. İlk önemli gazetesi ise "Hayat" adını taşımaktadır. Bu gazeteyi, Bakü'de tanıştığı Hüseyinzâde Ali ve Ali Merdan Topçubaşı ile Azerbaycan Türkçesiyle neşretmiştir. 1905 devrimleri sırasında ise gazete isim değiştirmiş ve sırayla "İrşad" ve "Terakki" adlarıyla yayın hayatına devam etmiştir. Entelektüel bir yapıya sahip olan Ağaoğlu yapmış olduğu başarılı işler neticesinde İstanbul'a gelerek burada Gökalp, Akçura gibi kişiliklerle tanışmıştır. Liberal bir düşünceye sahip olan Ağaoğlu, Serbest Fırka'nın da ideoloğunu üstlenmiştir. Kemalist bir dergi olarak anılan ve birçok Aydın kesimin de yer aldığı "Kadro" dergisindeki devletçilik düşüncelerine karşı uzun bir polemik başlatmıştır.¹⁰

Aydınlanma ve Fransız Devrimi Hayranı Bir Türk Aydını

Aydınlanma ve Fransız Devrimi hayranı olan yazarın Ahmet Ağaoğlu olduğunu ve Fransa'da geçirmiş olduğu altı yılı anlatarak burada örnek aldığı kişiler ile olan ilişkilerini anlatmaktadır. Ağaoğlu'nun burada Ahmet Rıza ile iletişimde kaldığı görülmektedir. Burada Ağaoğlu'nun doğu toplumları hakkındaki düşüncelerinin gelişmesini sağlamış ve geri kalmalarının sebebinin özgürlük eksikliği olduğunu ifade etmiştir. Makale özetle Ağaoğlu'nun Fransa ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerini anlatmakta ve devlet tarafından aldığı görevleri uyguladığına değinmektedir.¹¹

20.Yüzyıl Başında Bir Türk Aydınının Gözünden İran

Ağaoğlu Ahmet'in İran coğrafyası çevresi hakkında yazmış olduğu düşüncelerini aktardığını ve 1927'de "Üç Medeniyet" adlı eserinde belirtmekteydi. Kendisinin Karabağ bölgesinde doğması ve bu bölge hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmasına yetiyordu. Ağaoğlu'nun genç yıllarında kendisini İranlı olarak hissetmesini ve İran Kültürünü benimsediğinin anlatmaktadır. İlerleyen yıllarda Türklük aidiyetinin güçlenmesiyle düşüncelerinin değiştiğini ve Turancılık fikirlerini benimsediğini anlatmaktadır. Ayrıca Ahmet Ağaoğlu'nun Farsça metinler yazdığını, broşürler çıkardığını anlatmakta ve İran tarihinde Türklerin rolünü anlatmaktadır.

ve kültür olarak bir bütün hâlinde işlemektedir. Anadolu'da ve Kemalist rejim tarafından bu daha uygun görülmesi ve Gökalp'in genç cumhuriyetin fikir babası olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Akçura ise Niyazi Berkes'in deyişiyle "unutulan adam" hâline gelmiştir. Akçura ve Gökalp, Türk Dünyasının iki zıt kutbu olarak bilinmektedir.

¹⁰ Makale, genel anlamıyla bakıldığında Ağaoğlu'nun yapmış olduğu faaliyetleri ayrıntıları ile anlatmaktadır. Ağaoğlu'nun başlarda yapmış olduğu birleştiriciliği ileride Liberal ideolojisiyle birleştirerek Türk düşüncesine yeni bir soluk getirmeye çalışmıştır. Ağaoğlu'nun biyografisini ise Akçura'nın anlatımlarıyla elde edilmiş olan bilgilere dayandırmaktadır. Fransa'da eğitim alan Ağaoğlu bu dönemde Jön Türkler ile Fransa'da iletişime geçmeye başlamıştır. Yazarın akıcı dili ve ağır olmayan cümleleri okuyucuya güzel bir haz vermektedir. Lakin yazmış olduğu yazıların sadece bu konuya ilgi duyan, geleceğe ışık tutacak olan kişilere yani akademik alanda uzmanlaşmaya çalışan kişilere hitap ettiğini söylemek gerekir.

¹¹ Bu makale "Azerbaycanlı Bir Aydının İlk Adımları: Ahmed Ağaoğlu Fransa'da (1888-1894)" adlı makalenin devamı niteliğindedir. Ağaoğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti ve Türk dünyasına olan katkısı oldukça fazladır ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkisi görülmektedir. 1924 Anayasasında görev almış CHF'nin Kars Mebusu olarak mecliste yer almıştır. Ayrıca yarı resmî yayın organı olan "Hâkimiyeti Maliye"de yazılar yazarak Türk dünyasına katkılar sağlamıştır. Başlarda Panislamizm düşünceye sahip olan Ağaoğlu Ahmet Bey zamanla aldığı eğitimlerin neticesinde ulusçuluk düşüncesine kaymaya başlamıştır. Yazarın makalesinde dilimlemeye gitmesi, Ağaoğlu'nun geçirdiği değişim sürecine işaret etmektedir.

Frencois Georgeon, yazmış olduğu kitapta Modern Türkiye'nin oluşunu sırasında devletin hangi yollardan geçtiğini ve aydınların etkilendiği fikir akımlarının ne denli faydalı olduğunu belirtmektedir. Türk aydınları, farklı bölgelerde almış oldukları eğitim sayesinde kazandıkları deneyimleri Türkiye'nin modernleşmesi için kullanmışlardır. Yazar, kullandığı metodoloji ve faydalandığı çeşitli kaynaklarla modernleşme sürecindeki Türk halkının hangi fikir ve ideolojilerden etkilendiğini çarpıcı Şekilde ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Georgeon, François (1995), *Des Ottomans aux Turcs : naissance d'une nation*, İstanbul: Isis.

Georgeon, François (2023), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, haz. Ali Berkay, İstanbul: YKY.